

Нажмиддин Кубро (1145—1221)

Машҳур шайх, йирик тасаввуф олими, халқ қаҳрамони ва оташнафас шоир Нажмиддин Кубро Хива яқинидаги ҳозирги Саёт қишлоғида туғилган. Унинг тўлиқ исми — Аҳмад ибн Умар Абулжанноб Нажмиддин ал-Кубро ал-Хивақий ал-Хоразмий. «Шайхи валийтарош» — «Авлиёлар етиштирадиган шайх» номи билан шуҳрат қозонган бу улуғ инсон тасаввуфдаги машҳур кубравия тариқатига асос солган. Бу тариқат аҳллари хуфия зикрни тарғиб этганлар. Кубравия таълимоти асосан Марказий Осиё ва қисман Эронга тарқалган.

Нажмиддин Кубронинг ўнга яқин асарлари фанга маълум. Унинг, айниқса, «Ал-усул ал-ашара» («Ўнта усул»), «Фавойиҳ ул-жамол ва фавотиҳ ул-жалол» («Жамол хушбўйликлари ва жалолнинг кашфи»), «Рисолат ул-ҳоиф ул-ҳоим ан лавмат ил-лоим» («Кўркувчи оворалар ва маломат этгувчи маломатийлар ҳақида»), «Тафсир», «Шарҳ ус-сунна вал-масолик» («Сунна ва эзуликлар шарҳи») китоблари машҳур. Кубро ўз асарларини асосан араб тилида ёзган. Фақат бошловчи сўфийлар учун қўлланма сифатида яратилган «Фи одоб ус-соликин» («Солиқлар одоби ҳақида») асари ва рубоийларини форсийда битган. Инглиз шарқшуноси Ж.С.Тримингэм «Солиқлар одоби ҳақида» асари тасаввуфнинг эронийлашувида муҳим босқич бўлганлигини қайд этади.

Нажмиддин Кубро ислом аҳкомлари ва тасаввуф талабларини халқ ўртасида назарий жиҳатдан тарғиб-ташвиқ қилиш билангина кифояланмай, ўзининг мардона хатти-ҳаракати билан уни амалда ҳам кўрсатади. Гап шундаки, мўғул галалари Хоразм тупроғига бостириб келганида у бошқа ўлкалардан келган муридларининг бегона заминда ўлиб кетишларини истамай, уларни туғилган юртларига жўнатиб юборади, ўзи эса шаҳар мудофаасига отланади. Шогирдларининг бирга кетиш тўғрисидаги таклифларига жавобан: «Мен шу ерда шаҳид бўламан. Менга Хоразмни тарк этишга рухсат йўқ!» — дейди ва қўлига шамшир тутиб, қўйнига тош тўлдириб, ёв қаршисига чиқади. Уларга тош отади, бир нечтасини найза билан уриб йиқитади. Душманлар унга камондан ўқ узадилар. Ўқлардан бири Шайхнинг кўкрагига санчилади. Шаҳид бўлаётган пайтда у душман қўлидан байроғини тортиб олиб, шу даражада маҳкам сиқиб ушлаганки, ўн киши бўлиб ҳам унинг қўлидан байроқни олишолмагач, бармоқларини кесишга мажбур бўлишган.

Баъзи бир тадқиқотчилар Кубронинг «Рубоийлар» китоби ҳам мавжудлиги тўғрисида маълумот берган бўлсалар-да, бу ноёб тўплам ҳали топилган эмас. Биз фақат атоқли шарқшунос Е.Э.Бертельс томонидан Кубро қаламига мансублиги тахмин қилиниб, турли тазкира ва баёзлардан танлаб олинган ва олимнинг «Тасаввуф ва тасаввуф адабиёти» китобида келтирилган 25 та рубоийгагина эгамиз¹. Эронда нашр этилган «Рубоийнома» тўпламида ҳам шайх-шоирнинг 8 та рубоийси келтирилган бўлиб, улардан фақат биттаси Е.Э. Бертельс келтирган рубоийлар орасида учрамайди². Демак, ҳозиргача бизга буюк ватандошимиз ижодига тегишли 26 та рубоий маълум.

Бу рубоийлар нисбатан қисқа фурсат ичида уч марта ўзбек тилига ўғирилди. Дастлаб Жамол Камол уларни анъанавий вазни ва мумтоз услубини сақлаган ҳолда ўзбекчалаштирди³. Кейин Нажмиддин Кубро таваллудининг 850 йиллиги муносабати билан Матназар Абдулҳаким бу рубоийларнинг янги таржимасини амалга оширди⁴.

Нажмиддин Кубро қаламига мансуб рубоийлар, асосан, тасаввуф дунёқараши тарғибига — Ҳақиқатни излаш, Оллоҳга бўлган ишқни куйлаш, Ҳақ йўлига даъват қилиш, Оллоҳ муҳаббатини қозониш мақсадида тариқатга кирган солиқнинг ҳол ва мақомотнинг турли босқичларидаги ўй ва кечинмалари, ранжу изтиробларини тасвирлаш, сўфий-дарвешларни улуғлаш, Ҳақнинг мазҳари бўлмиш маъшуқа гўзаллигини таъриф-тавсиф этиш, гоҳ висол умиди, гоҳ хижрон азобидаги ошиқ ҳолатини ифодалашга бағишланган. Бу рубоийларда ишқни тарк этиш тилаги, бутхонага майл, шаҳид бўлиш орзуси, фақру фано ва бошқа тасаввуфий ҳолат-кечинмалар хусусида ҳам сўз боради.

¹ Бертельс Е.Э. Четверостишия шейха Наджм ад-дина Кубра // Избранные труды. Суфизм и суфийская литература. — Москва, 1965. стр. 324—328.

² Қаранг: Рубоийнома. Гузидаи рубоийёт аз Рўдакий Самарқандий то имрўз. — Техрон, 1372 (хижрий). С. 189—190; 449.

³ 333 рубоий (Форсийдан Ж.Камол таржималари). — Тошкент, 1991. 49—53-бетлар.

⁴ Қаранг: Шайх Нажмиддин Кубро. Жамолинг менга бас. Рубоийлар (Форсийдан М. Абдулҳаким таржимаси). — Тошкент, 1994.

1

Ҳар нарсаки, йўкми — йўқ ўшал мисли шамол,
Ҳар нарсаки, борми — оқибат топди завол.
Бор нарсани оламда гумон эт йўқ деб,
Йўқ нарсани бор дебон бироқ айла хаёл...*

* Бу рубоий Умар Хайёмга ҳам нисбат берилади.

2

Йўлингда ақл ҳадис ва афсона топар,
Кўйинг сари йўл мардуми девона топар.
Савдойинг ила мен каби минг дилсўхта
Каъбадан илик тортар-у, бутхона* топар.

* Бутхона — лохут оламига ишора, яъни ваҳдати кулл бўлиб, аҳадият зотининг мазҳарияти маъносида ҳам келади.

3

Ё Раб, ўзинг асра, дил жудолик истар,
Сендин кечиб, ўзга-ла ошнолик истар.
Ишқингдин илик тортса — тутар дўст кимни?
Кўйингдан оёқ тортса — хатолик истар.

4

Ҳақ йўлига ҳар лаҳза саъй этмак лозим,
Дунёдан этак тортмаг-у, кетмак лозим.
Дийдангни давола, зеро, олам ҳама — Ул,
Кўрмак Уни — асрорига етмак лозим.

5

Ошиқ кишининг кўнгли тўла дард бўлгай,
Дил дарди билан мард яна ҳам мард бўлгай.
Ўз ишқи ўтида у ёнаркан, бул дам
Дўзах ўти ўзгалар учун сард бўлгай.

6

Эй дийда, ўзингсан бегумон душмани дил,
Сен боис учар елга ҳама хирмани дил.
Бас, солма назар бегона юзларга сира
Журм* остида қолмасин, десанг, гардани дил.

* Журм — гуноҳ, айб.

7

Ул бодани ичмадимки, хушёр ўлсам,

Ул маст эмасман дағи бедор ўлсам.
Тарк этсам адам бирла вужудни, тонг йўк,
Бир жилваи ҳуснинг ила ҳуммор ўлсам.

8

Нақш этсам-у тоатимни парча нонга,
Берсам уни итга — ётибон зиндонга,
Келган эса-да очлигидан афгонга,
Урмас тишини номус этиб ул нонга.

9

Эй дил, бу қадар муфлис* экансан, расво,
Сен лойиқи тоза ишқ эмассан асло.
Шиддатли алангадир бу ишқ — эрмас сув,
Ул ишқ ила булҳавас* бўлолмас ошно.

* Муфлис — бечора, бенаво; бефаҳм.

* Булҳавас — енгилтак, бекарор.

10

Эй тун, ҳадемай саҳарга айлангайсан,
Бул дарди дилим қувишга шайлангайсан.
Мақсуд сари етказишга дилни балки,
Эй тонг, ўзинг, бешубҳа, сайлангайсан.

11

Пинҳон эмас асло — ичда бир дев бордир,
Бошини кўтармоғи унинг душвордир.
Иймонини минг мартаба талқин қилдим,
Ул асли азал муслим эмас, куффордир.

12

Ишқингни бу мардонаю фарзона кўнгил,
Бир сония тарк этмади, жонона, кўнгил.
Ишқ бодасини кўлимда тутган лаҳза
Лиқ тўлди жигар қонига паймона, кўнгил.

13

Сендан ҳама шўхлик ва паришонлигимиз,
Сендан ҳама ошуфтаю ҳайронлигимиз,
Ҳар торига кокилингни дил бойлашимиз,
Сендан ҳама ғунча каби хандонлигимиз.

14

Дарвеш элига айлама таънаки, улар

Қандай туғилган эса — шундай ўлар.
Бир олам зар бергил-у, ол бир арпа —
Билмоқчи эсанг кимлигини асли улар.

15

Бир талъати моҳки, оламоройи ҳама,
Васли кеча-кундуз таманнойи ҳама.
Гар эл каби суймаса мени — вой менга,
Лек ҳаммани суйса мен каби — войи ҳама.

16

Бир кун кўрасанки, жон танимдан кетган,
Бошимга фигон чекиб халойиқ етган.
Кошки келиб бошимда ўтирсанг, айтсанг:
Ўлдирган ўзим, ўзим пушаймон этган...

17

Васлингдан ўлиб дил фирўз* тун охирида,
Ҳажрингдан ўлиб дидадўз* тун охирида,
Эй, кокили кун сўштида тундек зулмат,
В-эй, орази худди кундуз тун охирида.

* Фирўз — бахтли, киши.

* Дидадўз — интизор.

18

Сўфий бўлиб, айла бир кеча оху фиғон,
Дунёни яратган ҳақки, кўзтол шу замон:
Ханжарни қўлингга ол-у, эт ўзни шаҳид,
Ёр васлини истаса, нетар жисмни жон...

19

Ишқинг майини ичиб, бу дил маст бўлгай,
Ҳажринг ғамини чекиб, у, бил, паст бўлгай.
Бир боқсанг агар — кўйингда тупроқ бўлган
Жонсиз танага жон яна пайваст бўлгай!

20

Ҳар кимки, қилар кўргали ул юзни талаб,
Енгиб ғурурини, айласин ўзни талаб.
Ул қайда-ю, биз қайда — кўринг қисматни:
Сомон бўлибмиз қилиб юлдузни талаб...

21

Ул моҳлиқоларки, асил юрти Чигил*,

Тупроқми асоси ёки нур, сўйла-чи, гил?
Кўнглингни олиб қўлга, қилар қасд жонга,
Воҳ, бу не балоки, этди ҳолимни чигил.

* Чигил — қадимги туркий қабилалардан бирининг номи. Чигил қизлари ўз гўзалликлари билан машҳур бўлганлар.

22

Сунбул сочидан мен бегумон қўрқарман,
Хатги хушу феъли беомон — қўрқарман.
Халқ қўркса ёмон кўздан агар, мен шўрлик
Яхши кўзидан ёрнинг ёмон қўрқарман.

23

Ҳар сабзаки, сувнинг бўйидан жой олмиш,
Ул талъати хур аксини ёдга солмиш.
Хорлик била лолалар уза қўйма кадам,
Ул лола санам вужудидан тимсолмиш.

24

Бандашта фақирликни шиор этмишсан,
Қам ёрсизу маҳрамсизу зор этмишсан,
Бас, қайси ибодатим учун мен бирлан
Дўстлик ва яқинлик ихтиёр этмишсан.

25

Сенсан икки оламини яратган Бирубор,
Кўйингда ўлиб бандаларинг хоку ғубор.
Сендан улашиш ризқини ҳар жонзотнинг,
Сендан яратиш — хоҳи мўғул, хоҳи тотор...

26

Ёр ишқини ким кўкси аро жо қилди,
Ҳар икки жаҳон мулкани пайдо қилди.
Ким васлидан огоҳлик топса бир дам,
Гар ўлса-да, хун ҳаққини адо қилди...

Эргаш Очилов таржималари